

DE STIEFKINDEREN VAN DE SOCIAAL-DEMOCRATIE

DS'70 vergeleken met zusterpartijen elders in Europa

A.P.M. Lucardie

Inleiding

De politieke partij Democratisch Socialististen '70 leek een vreemde eend in de bijt van het Nederlandse partijstelsel: ze kwam voort uit de rooie familie, maar werd als stiefkind verstoten en als 'rechtse' partij behandeld. Kort na haar oprichting in 1970 leek ze op weg de door Nieuw Links geradicaliseerde PvdA te vervangen in het consociationele spel van de Nederlandse politiek: in de brede coalitie van 1971 bezette ze twee ministersposten. Na de val van die coalitie - waarbij zij zelf een hoofdrol speelde - werd zij echter door de PvdA afgelost en kwam als oppositiepartij in de schaduw van Wiegels VVD te staan. Strategiedebatten en andere interne twisten verzwakten haar vervolgens nog verder, zodat ze na 1977 een marginale rol kreeg toebedeeld en zich in 1983 tenslotte ophief. Opkomst en ondergang lijken op het eerste gezicht beide even verrassend.

Hoe uniek ook naar Nederlandse verhoudingen, in het buitenland kon DS'70 een aantal verwante partijen vinden. Sommige daarvan deelden haar lot van snelle opkomst en ondergang, andere bleven vanaf het begin marginaal, weer andere leidden een duurzaam bestaan in het politieke midden. Een vergelijkende analyse van deze partijen zal meer licht werpen op de oorzaken van succes en falen van deze stiefkinderen van de sociaal-democratie.

De analyse valt uiteen in drie delen. In het eerste deel worden de voorwaarden voor het ontstaan van een 'rechtse' democratisch-socialistische partij onderzocht. Radicalisering in New Left richting van sociaal-democratische partijen, gepaard gaand met electorale stagnatie of teruggang in een gepolariseerd partijstelsel lijken hier de belangrijkste factoren.

In het tweede deel komen electoraal succes en mogelijke regerings-deelname van de betrokken partijen aan de orde. Tussen beide vormen van 'succes' lijkt enig verband te bestaan. Electoraal succes hangt echter ook van andere factoren af: het kiesstelsel, leiderschap, ideologie

en sociale verankering van de partij en haar positie op het politieke spectrum.

In het derde deel wordt de duurzaamheid van de partijen vergeleken. Regeringsdeelname biedt blijkbaar een zekere waarborg voor voortbestaan; zonder dat kwijnen de meeste partijen binnen één of twee decennia weg.

Alvorens deze analyse uit te kunnen voeren moet men echter het object duidelijk afbakenen.

Democratisch-socialistische partijen

Vrijwel alle sociaal-democratische partijen zijn radicaal begonnen. In de 19e eeuw koesterden ze in grote delen van Europa revolutionaire verwachtingen, geïnspireerd door Marx en Engels of hun anarchistische tegenvoeters. In de loop van de twintigste eeuw schudden zij echter in West- en later ook in Zuid-Europa die revolutionaire erfenis af en sloegen een reformistische en gouvernementele koers in. Na de Tweede Wereldoorlog traden ze in veel landen tot de regering toe en raakten nauw betrokken bij de opbouw van sociale verzorgingsstaten. In de Koude Oorlog kozen ze over het algemeen de kant van het Westen en wezen samenwerking met communisten af.

In de loop van de jaren zestig en zeventig leek zich echter binnen veel sociaal-democratische partijen in dit proces een kentering te voltrekken. Een nieuwe, naoorlogse generatie verzette zich tegen de 'ingroei' en verburgerlijking van de partij, vaak onder het etiket 'Nieuw Links' of 'New Left'. Afkeer van de Koude Oorlog en de (nucleaire) wapenwedloop, van de Amerikaanse hegemonie en de oorlog in Vietnam leidde bij jongeren soms tot toenadering tot communisten en pacifisten. Op maatschappelijk gebied grepen ze soms terug naar marxistische opvattingen, soms meer op anarcho-syndicalistische idealen van arbeiderszelfbestuur en directe democratie. In cultureel opzicht verweten ze de oudere leiders vaak te zijn bezweken voor burgerlijke cultuur, consumptiedrang en materialisme.

Als reactie daarop scheidden zich in enkele sociaal-democratische partijen een deel van de rechtervleugel af en stichtte een nieuwe partij. In 1975 kwamen drie van dergelijke groeperingen bij elkaar in Stuttgart: DS'70 uit Nederland, de *Sozialdemokratische Partei* (SdP) uit Luxemburg en een Westduitse groep die later de *Sozial-Demokratische Union* (SDU) zou oprichten. De drie groepen vormden in 1976 een 'Coördinatiecomité van Europese sociaal-democraten'. In 1977 zou de Spaanse Sociaal-Democratische Federatie zich hierbij aansluiten. Voorts waren er contacten met Franse sociaal-democraten, Deense Centrum-democraten (CD - niet te verwarren met de partij van Janmaat in Nederland) en de *Partito Socialista Democratico Italiano* (PSDI) in

Italië. Er gloorde hoop op een eigen fractie in het Europees Parlement, dat in 1979 direct gekozen zou worden.¹

Die hoop ging echter niet in vervulling. In de jaren tachtig verdwenen DS'70, SdP, SDU en de Spaanse Sociaal-Democratische Federatie van het toneel. PSDI en CD wisten zich met enige moeite te handhaven. In 1981 kwam er met de oprichting van de Britse Social Democratic Party (SDP) een nieuw sociaal-democratisch stiefkind bij, maar in 1988 koos de meerderheid daarvan voor fusie met de Liberalen; de resterende minderheid besloot in 1990 de SDP op te heffen.²

Democratisch-socialistische partijen rechts van de sociaal-democratie bleven zo stiefkinderen: genegeerd door hun moederpartijen, te gering in aantal en omvang om een eigen familie te stichten. Niettemin kunnen ze niet afgedaan worden als kortstondige modeverschijnselen in het Europa van de jaren zeventig: in Australië en Japan splitsten zich soortgelijke partijen reeds af in de jaren vijftig - de Democratic Labour Party respectievelijk de *Minshato* (Democratische Socialistische Partij); in Israël in de jaren zestig - de *Rafî* van David Ben-Goerion.³ De Italiaanse PSDI dateert bovendien van de jaren veertig. Het verschijnsel 'democratisch-socialistische partij' lijkt dan ook van voldoende gewicht om er enige beschouwingen aan te wijden.

Is het echter meer dan een etiket? Ideologisch leken de verschillende partijen vrij veel gemeen te hebben. Hoewel sommige zich 'sociaal-democratisch' en andere juist 'democratisch-socialistisch' noemden, stelden ze allemaal de democratie boven het socialisme.* Met 'democratie' bedoelden zij over het algemeen de vertegenwoordigende, parlementaire democratie zoals die in West-Europa, Noord-Amerika, Japan, Israël en Australië functioneerde; directe democratie en zogenaamde socialistische (volks)democratie werden duidelijk afgewezen. In de Koude Oorlog koos men nadrukkelijk de kant van het Westen en verwierp elke vorm van neutralisme of pacifisme. Samenwerking met communisten op binnenlands gebied werd evenzeer afgekeurd; deelname aan regeringscoalities met partijen rechts van het midden werd daarentegen meestal graag geaccepteerd. Op sociaal-economisch gebied stond men over het algemeen een gematigd of behoudend beleid voor: behoud van de sociale verzorgingsstaat en de gemengde economie, maar ook bestrijding van inflatie en financieringstekorten.⁴

Zoals hieronder nog zal blijken, vormen deze ideologische kenmerken van de democratisch-socialistische partij veelal ook de motieven voor afscheiding van de sociaal-democratische moederpartij, die in de ogen

* Hier worden ze allemaal aangeduid als 'democratisch-socialistisch', terwijl de radicalere moederpartijen 'sociaal-democratisch' genoemd worden.

van de afscheiders niet langer aan die kenmerken voldeed.

Ontstaansvoorwaarden

De belangrijkste voorwaarde voor het ontstaan van een rechtse democratisch-socialistische partij werd hierboven in feite al aangegeven: radicalisering van de sociaal-democratische partij, waardoor de rechtervleugel in verzet komt en (geheel of gedeeltelijk) tot afscheiding overgaat.

Deze nieuw-linkse radicalen roerden zich in vrijwel alle sociaal-democratische partijen van Europa, maar niet overal even sterk. In Nederland nam de groepering 'Nieuw Links' de Partij van de Arbeid praktisch over, tegen het eind van de jaren zestig. Tegen deze ontwikkeling rees verzet aan de rechterkant van de PvdA, wat in 1970 tot afscheiding zou leiden.

In Frankrijk drukte een neo-marxistische club, CERES, een stempel op ideologie en strategie van de vernieuwde *Parti Socialiste*, zonder die partij echter te kunnen ontfutselen aan de greep van Mitterrand en de zijnen. Daar kwam het in de loop van de jaren zeventig tot enkele kleinere afsplitsingen, vooral naar aanleiding van de coalitie tussen die partij en de Communisten. Een groot deel van de afscheiders sloot zich aan bij de centrum-rechtse *Union pour la Démocratie Française* (UDF) en wist binnen die combinatie ook in het parlement enkele zetels te verwerven.⁵

In Duitsland heerste binnen de rechtervleugel van de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) in de jaren zeventig hier en daar ook angst voor opkomst van Jonge Socialisten, die soms ook van samenwerking met communisten beschuldigd werden; in feite bleef de invloed van de *Jungsozialisten* en hun bondgenoten echter tamelijk marginaal.⁶ In München en Berlijn vonden begin jaren zeventig plaatselijke afsplitsingen plaats, in 1977 werd op landelijk niveau de *Soziale Demokratische Union* (SDU) opgericht. De SDU telde niet veel meer dan 3500 leden en geen enkele zetel in de Bondsdag; na enkele jaren verdween zij geruisloos uit het Duitse partijstelsel.⁷

In Engeland bestond al begin jaren zestig een New Left binnen en buiten de Labour Party, maar hier kwam pas eind jaren zeventig een radicaliseringsproces goed op gang.⁸ Op ideologisch en programmatisch gebied hield die radicalisering een groeiende afkeer van EEG, kernwapens en het Noord-Atlantisch bondgenootschap in, maar ook toenemende twijfel aan de gemengde markteconomie; daarnaast herleefde de belangstelling voor plansocialisme en marxisme. Organisatorisch bracht de radicalisering grotere invloed voor de 'basis' van partijactivisten met zich mee, met name bij de kandidaatstelling voor het parlement. Tenslotte moest ook de oude gematigde leider plaats

maken voor een - overigens niet minder oude - radicaal: de linkse pacifist Michael Foot versloeg de (gematigd) rechtse Denis Healey en volgde de gematigde Callaghan op in 1981. Voor de rechtervleugel, reeds sinds 1977 georganiseerd in de Campaign for Labour Victory en op lokaal niveau ook in de Social Democratic Alliance, was dit de laatste druppel op de emmer.⁹

In Italië lag de zaak weer anders: de meerderheid van de *Partito Socialista Italiano* (PSI) was in het verzet tegen het fascistisch regime zo radicaal geworden dat zij in de jaren veertig besloot een volksfront met de Communistische Partij te vormen. Een minderheid scheidde zich daarop af en richtte in 1947 een nieuwe partij op die zich later PSDI zou noemen. Begin jaren zestig ging de PSI een gematigder koers varen: ze verbrak haar bondgenootschap met de Communistische Partij en nam deel aan centrum-linkse regeringscoalities onder leiding van de Christen-democraten. In 1966 besloten PSI en PSDI te fuseren. Drie jaar later viel de Verenigde Socialistische Partij echter weer uit elkaar in PSI en PSDI. Aanleiding tot de heroprichting van de PSDI gaf een zekere toenadering tussen de linkervleugel van de socialisten en de communisten.¹⁰ Op de achtergrond speelden waarschijnlijk culturele en ideologische verschillen ook een rol: de PSDI was een gouvernementele partij die zich de gematigde Noordeuropese sociaal-democratie tot voorbeeld stelde, terwijl de PSI ondanks regeringsdeelname nog een oppositionele cultuur en marxistisch taalgebruik zou handhaven.¹¹ De 'Nuovo Sinistra' (Nieuw Links beweging) in Italië had bovendien aan het eind van de jaren zestig in elk geval de retoriek van de sociaal-democraten uit de PSI beïnvloed, terwijl de PSDI daar minder voor open stond.¹²

De Deense Sociaal-Democraten waren aan het begin van de jaren zeventig naar links geschoven, wat tot uitdrukking kwam in een nieuw beginselprogramma en in een nieuwe, radicalere leider, A. Jørgensen.¹³ Een voorstel van de partijleiding voor extra belasting op woningbezit leidde in 1973 tot uittreden van een groep rond E. Jakobsen, burgemeester van een voorstad van Kopenhagen. Jakobsen viel niet alleen de belastingpolitiek van de Sociaal-Democraten aan, maar ook hun invloed op de media en hun samenwerking met de marxistische Socialistische Volkspartij en met (linkse) vakbonden. Jakobsen zou een zeer persoonlijk stempel drukken op de nieuwe partij, de *Centrum-Demokraterne* (CD).¹⁴

Ook in de Luxemburgse Socialistische Arbeiderspartij (LSAP) roerde zich eind jaren zestig een jongere en radicalere generatie, die steun kreeg van de linkse vakcentrale *Letzeburger Arbechter Verband* (LAV). Na de verkiezingen van 1968 verzette deze groepering zich tegen een nieuwe coalitie met de Christen-democraten, wanneer die niet bepaalde hervormingen zou nastreven, zoals democratisering van bedrijven. Op

een buitengewoon partijcongres in maart 1969 laaide het conflict hoog op. Na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1969 spitsten de tegenstellingen zich toe in het industriële zuiden van het land, waar de Socialisten veelal een coalitie met de Communisten verkozen, terwijl elders de voorkeur uitging naar samenwerking met de Christendemocraten. In de zuidelijke gemeente Esch viel de Socialistische Arbeiderspartij in twee facties uiteen, waarvan er één met de Communisten samen het stadsbestuur vormde. Toen het partijcongres in mei 1970 weigerde te kiezen voor één van de twee lokale facties, legde de partijvoorzitter, Cravatte, zijn ambt neer. In maart 1971 richtte hij de Sociaal-democratische Partij (SdP) op.¹⁵

In andere Europese landen bleven de sociaal-democratische gelederen gesloten. In Oostenrijk zou men de *Demokratische Fortschrittliche Partei* (DFP) wellicht ook als rechtse afsplitsing van de Socialistische Partij (SPÖ) kunnen zien, maar het lijkt juister die DFP als een 'one-person protest movement' van Franz Olah op te vatten, die in 1964 als minister moest aftreden vanwege verduisterde vakbondsgelden.¹⁶

In Portugal, Spanje en Griekenland kwamen ook rechtse democratisch-socialistische partijen voor - zoals de eerder genoemde Sociaal-Democratische Federatie - maar die waren meestal niet van sociaal-democratische partijen afgesplitst. De overgang van dictatuur naar parlementaire democratie in deze drie landen gedurende de jaren zeventig ging gepaard met de oprichting van talloze nieuwe partijen van diverse pluimage. In België, Zwitserland, Ierland en Noord-Europa tenslotte wisten de sociaal-democratische partijen klaarblijkelijk afscheiding van hun rechtervleugels te voorkomen. Toch werden ook die partijen - met name in Noorwegen, Zweden en Finland - soms radicaler in de jaren zestig en zeventig.¹⁷

Radicalisering van de sociaal-democratische moederpartij lijkt derhalve wel een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor het ontstaan van een democratisch-socialistische partij aan haar rechterzijde. Een tweede voorwaarde vormt waarschijnlijk de polarisatie van het partijstelsel, in het bijzonder een groeiende kloof tussen de sociaal-democratische partij en potentiële coalitiepartners ter rechterzijde. Er zijn aanwijzingen van een dergelijke polarisatie in Nederland, Denemarken, Italië en Groot-Brittannië in de periode die voorafging aan de oprichting van respectievelijk DS'70, CD, PSDI en SDP.¹⁸ In Luxemburg was in elk geval sprake van verwijdering tussen Socialisten en Christendemocraten in de jaren zestig, maar bleef het systeem vrij gematigd.¹⁹ Echter, ook in Frankrijk en Finland was sprake van polarisatie - volgens Sani en Sartori beduidend meer nog dan in Groot-Brittannië of Nederland.²⁰ Waarom ontstonden in die landen dan geen democratisch-socialistische partijen van enige omvang? Een verklaring zou gevonden kunnen worden in de 'opportunity

structure' ofwel de perceptie van kansen op succes voor dergelijke partijen. Uiteraard hangt die perceptie ook af van het kiesstelsel in het betreffende land. De invloed hiervan moet aan de andere kant ook niet overschat worden; de Britse Sociaal-Democraten trotseerden immers het voor nieuwe partijen nogal onvriendelijke Britse meerderheidsstelsel, terwijl het veel vriendelijker stelsel van evenredige vertegenwoordiging in Finland de rechtervleugel van de sociaal-democratische partij toch niet tot afscheiding kon verleiden. Aangezien de Finse *Sosialidemokraattinen Puolue* in de jaren zeventig echter electoraal stabiel bleef en de Franse *Parti Socialiste* zelfs grote vooruitgang boekte, koesterden hun rechtervleugels wellicht weinig hoop op succes van eventuele afsplitsingen. De Luxemburgse Socialistische Arbeiderspartij en de PvdA liepen in de jaren zestig wel terug, evenals de Labour Party in de jaren zeventig. De Italiaanse Socialistische Partij leed ook verlies in de jaren veertig; terwijl de hereniging van PSI en PSDI electoraal teleurstellende vruchten afwierp in 1968 en mede daardoor waarschijnlijk weinig duurzaam bleek. Minder duidelijk is het verband tussen electorale ontwikkeling en afscheiding in Denemarken, waar de Sociaal-Democraten electoraal nogal fluctueerden in de jaren zestig en zeventig.

Een duidelijke uitspraak over de ontstaansvoorwaarden van een democratisch-socialistische partij is derhalve nog niet mogelijk. Voorlopig kan men slechts vaststellen dat radicalisering van een sociaal-democratische partij, gepaard gaande met electorale stagnatie of teruggang, in een gepolariseerd partijstelsel vaak zal leiden tot afscheiding van de rechtervleugel en oprichting van een rechtse democratisch-socialistische partij.

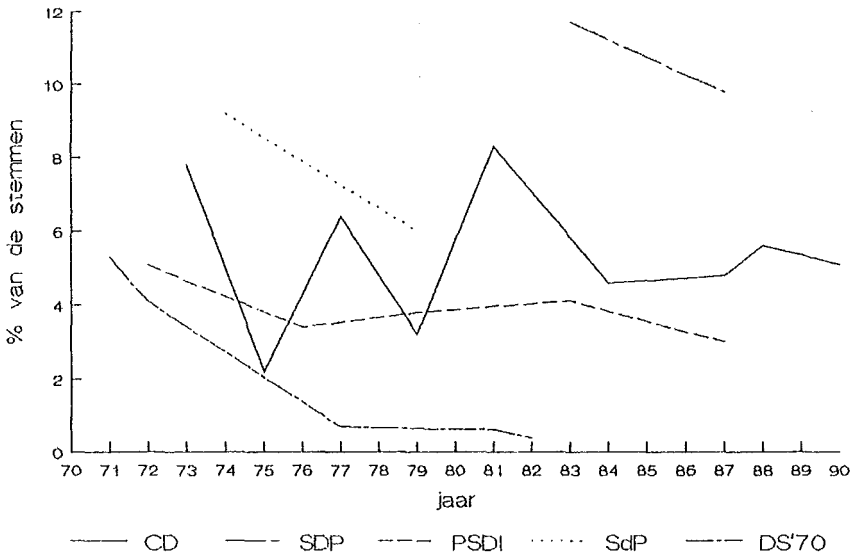
Electoraal succes

Bij een analyse van de electorale successen van democratisch-socialistische partijen lijkt het gewenst zowel de Duitse SDU als de verschillende Franse groeperingen buiten beschouwing te laten, omdat zij marginaal bleven en nooit zelfstandig aan verkiezingen hebben deelgenomen. De Britse SDP nam evenmin geheel zelfstandig deel aan de verkiezingen, maar beschikte wel over een eigen electoraat. In West-Europa namen verder alleen de Deense CD, de Luxemburgse SdP, DS'70 en de PSDI met enig succes aan verkiezingen deel.

Merkwaardig genoeg bereikten alle vier meteen een hoogtepunt bij hun eerste deelname aan verkiezingen (zie grafiek 1). Alleen de CD wist haar eerste verkiezingsresultaat van 1973 nog één keer te overtreffen, in 1981; SdP, DS'70 en de SDP zakten onherroepelijk af na hun successen van 1974, 1971 respectievelijk 1983. Ook de PSDI boekte haar beste resultaten in de eerste verkiezing waar zij - overigens toen nog

onder een andere naam - aan meedeed, in 1948 (33 zetels, 7% van de stemmen) en in 1972, na haar heroprichting (29 zetels, 5% van de stemmen). SdP en SDP deden slechts twee maal mee en verdwenen vervolgens uit de arena. DS'70 hief zich op na de vijfde ronde (wanneer men alleen Tweede Kamerverkiezingen meetelt). CD en PSDI lijken zich electoraal min of meer geconsolideerd te hebben, rond 5 respectievelijk 4%.²¹

Grafiek 1. *Electoraal ontwikkeling CD, SDP, PSDI, SdP en DS'70 (1971-1990)*

De opvallende entree van de democratisch-socialistische partijen lijkt op het eerste gezicht even moeilijk te verklaren als hun moeizame overleven daarna. Een mogelijke verklaring biedt de theorie van Rochon, die nieuwe partijen verdeelt in *challengers* en *mobilizers*: 'uitdagere' van gevestigde partijen respectievelijk bringere van nieuwe ideeën of strijdpunten. Terwijl de *mobilizers* moeizaam een nieuw electoraat opbouwen en dus niet snel groeien (soms nooit van de grond komen), zullen 'uitdagere' aanvankelijk vaak veel kiezers trekken die hun oude partij 'een lesje willen leren' maar die niet de nieuwe partij trouw blijven.²² DS'70 en haar zusterpartijen behoren duidelijk tot de categorie *challengers*. Veel kiezers die zij bij hun eerste optreden trokken wilden vermoedelijk de linkse, oppositionele koers van de PvdA of haar zusterpartijen naar rechts bijsturen. Toen daarop de sociaal-democraten in Nederland, Luxemburg en Italië weer in de

regeringsbanken plaats namen, wonnen zij die kiezers grotendeels weer terug. In Denemarken liep het anders: de Sociaal-Democraten gingen na hun nederlaag in 1973 de oppositie in, maar formeerden reeds in 1975 weer een kabinet. De Centrum-Democraten konden zich niettemin electoraal handhaven, zij het met ups en downs. Ook in Italië wisten de democratisch-socialisten de verliezen aan de PSI enigszins te beperken.

Andere factoren die kunnen bijdragen tot succes van nieuwe partijen zijn de bekendheid of het charisma van de leider, ideologische plaatsbepaling en eventuele banden met bepaalde doelgroepen.²³

De succesvolle democratisch-socialistische partij beschikte aanvankelijk altijd over één of meer bekende leiders met enig charisma: Saragat in Italië; Cravatte en Lulling in Luxemburg; Owen, Jenkins, Williams en Rodgers - de 'Gang of Four' - in Engeland; Jakobsen in Denemarken; Drees in Nederland.

Charisma kan echter slijten. Daarna kunnen dan ideologie of belangenbehartiging kiezers aan een partij blijven binden. Een nieuwe partij moet meestal een 'gat' weten te vullen tussen linkse en rechtse partijen op de kiezersmarkt. Zo blijkt er in Italië, Groot-Brittannië, Luxemburg, Denemarken en Nederland in de jaren zeventig inderdaad enige ideologische ruimte te zijn geweest op de links-rechtsschaal tussen sociaal-democraten aan de ene kant en liberale of christen-democratische centrumpartijen aan de andere kant.²⁴ Die ruimte was er echter eveneens in Frankrijk, waar democratisch-socialistische partijen nooit echt van de grond kwamen. Deze theorie van de 'electorale ruimte' verklaart dus ook niet alles.²⁵

Wellicht moet men andere ideologische dimensies in de analyse betrekken, zoals de materialisme/post-materialisme schaal. Democratisch-socialistische partijen zouden dan materialistische kiezers links van het midden aantrekken, die afgestoten worden door het post-materialisme van de sociaal-democratische moederpartij. In Denemarken zou dit inderdaad het geval kunnen zijn.²⁶ Bij het electoraat van DS'70 en dat van de SDP lijkt echter geen duidelijke voorkeur voor materialisme boven post-materialisme waar te nemen.²⁷

Ideologie is meer dan een positie op een links-rechtsschaal of een post-materialisme index. Democratisch-socialistische partijen besteedden vaak veel tijd en energie aan hun ideologische identiteit. Binnen de SDP ging de discussie vaak over de vraag of men terug moest grijpen naar het sociaal-democratische erfgoed uit de jaren vijftig en een van nieuw-linkse smetten gezuiverde 'Mark Two Labour Party' moest vormen, dan wel een geheel nieuwe hervormingsgezinde middenpartij wilde worden. Deze discussie leidde tot vleugelvorming en factiestrijd, waarbij de sociaal-democratische vleugel een soort Pyrrhus-overwinning behaalde: de andere vleugel verliet de partij en sloot zich aan bij de

nieuwe *Social and Liberal Democratic Party*. Er valt hier een duidelijke gelijkenis op met de ontwikkelingen binnen DS'70.²⁸ Factiestrijd vond ook plaats binnen de PSDI - evenals in andere Italiaanse partijen overigens - maar niet precies volgens dezelfde lijnen. Een linkervleugel bleef zich vooral richten op samenwerking met de PSI in een los soort federatie (*area socialista*), eventueel zelfs in coalitie met de Communisten, terwijl de rechtervleugel dichter bij de Christen-democraten en Republikeinen stond.²⁹ De Luxemburgse SdP viel uiteindelijk in twee delen uiteen, waarvan de een terugkeerde naar de sociaal-democratische moederpartij en de andere zich aansloot bij de Christen-democraten.³⁰ De Deense Centrum-Democraten tenslotte leken ideologische debatten zoveel mogelijk te vermijden en zich voornamelijk op concrete strijdpunten te richten - wat wellicht ook hun sterke schommelingen in de kiezersgunst verklaart.³¹

Ook zonder ideologie hebben enkele democratisch-socialistische partijen hun electoraat weten te binden, door behartiging van specifieke belangen. De Deense CD diende vanaf haar oprichting de belangen van huiseigenaren; onder haar kiezers waren vooral inwoners van kleine steden en middelbaar en hoger personeel oververtegenwoordigd.³² Dezelfde categorie is ook sterk vertegenwoordigd in het electoraat van de PSDI; daarnaast onderhoudt die echter banden met de gematigde vakcentrale *Unione Italiana del Lavoro* (UIL). Bovendien weet zij haar trouwe aanhangers vaak op lokaal niveau van ambten te voorzien, volgens vele waarnemers.³³ DS'70 en de sociaal-democraten in Groot-Britannië en Luxemburg slaagden er waarschijnlijk minder goed in banden te smeden met bepaalde belangengroepen.

Een laatste factor die electorale successen zou kunnen verklaren is deelname aan het bestuur van het land of van gemeenten. Voor een middenpartij is het klaarblijkelijk van vitaal belang om *regierungsfähig* te zijn en dat af en toe in de praktijk te bewijzen. Het biedt een partij de mogelijkheid zich te profileren en marginalisering te voorkomen. De relatief succesvolle CD en PSDI namen regelmatig aan kabinetten deel, DS'70 slechts één keer en de Sociaal-democraten in Luxemburg en Groot-Britannië nooit. Regeringsdeelname biedt een democratisch-socialistische partij geen waarborg voor electoraal succes, maar permanente oppositie leidt wel gegarandeerd tot vroegtijdige ondergang, zou men kunnen concluderen.

Ondergang

Met de Deense politicoloog M.N. Pedersen kan men vaststellen dat politieke partijen net als mensen geboren worden, opgroeien en tenslotte sterven - soms al in het eerste levensjaar, soms op hoge leeftijd.³⁴ Democratisch-socialistische partijen bereiken die hoge

leeftijd zelden: de PSDI bestaat iets meer dan 40 jaar, CD 14 jaar, DS'70 en de SdP verdwenen voor hun veertiende, de SDP maakte nog geen decennium vol. De nogal korte levensduur valt op twee manieren te verklaren.

In de eerste plaats kan de omgeving van de partij zodanig veranderen dat zij in de ogen van haar kiezers - en leden - overbodig wordt. Concreet geformuleerd: de sociaal-democratische moederpartij kan haar radicale nieuw-linkse koers matigen en weer *regierungsfähig* worden in de perceptie van haar vroegere kiezers. De kiezers kunnen echter ook zelf radicaler worden en daarom terugkeren naar de moederpartij. In de jaren zeventig hebben wellicht beide processen zich voltrokken in Nederland: de PvdA won kiezers na haar terugkeer in de regering, maar schoof in de perceptie van de kiezers toch verder naar links.³⁵

In Luxemburg kwam de Socialistische Arbeiderspartij in 1974 terug in de regeringsbanken - zij het in coalitie met de liberale democraten in plaats van de christen-democraten. In Italië maakte de PSI in de jaren zestig een eind aan haar radicale oppositieperiode en verkoos voortaan centrum-linkse coalities met de christen-democraten boven het volksfront met de communisten; na veel interne factiestrijd ging zij in de jaren tachtig onder leiding van Craxi een nog gouvernementeler middenkoers varen. Ook de Labour Party keerde in de jaren tachtig onder Kinnoek op haar radicale schreden terug. De Deense Sociaal-Democraten (SD) konden dat minder gemakkelijk doen, met het oog op de groeiende concurrentie ter linkerzijde - de Socialistische Volkspartij en de Links-Socialisten. De SD bleef in de jaren zeventig wel de belangrijkste regeringspartij, maar belandde in 1982 in de oppositie. De Centrum-Democraten kregen in hetzelfde jaar de kans tot een regeringscoalitie toe te treden en maakten daar dankbaar gebruik van. Ook de PSDI kon haar coalitiepotentieel in het verleden regelmatig bewijzen: van haar ruim veertigjarig bestaan bracht zij minder dan tien jaar in de oppositie door. DS'70 smaakte het genoeg van regeringsdeelname slechts anderhalf jaar; SDP en SdP nooit. Gouvernementelevaaring lijkt dus wel een belangrijke voorwaarde voor overleven van een democratisch-socialistische partij. Een middenpartij die nooit aan de regering deelneemt raakt vaak geïsoleerd en gemarginaliseerd. Zo schoof de SdP al na één oppositieperiode in de ogen van de kiezers naar de rand van het partijstelsel.³⁶

In de tweede plaats kan een partij zichzelf van binnenuit verzwakken, door factiestrijd, persoonlijke rivaliteiten of uitputtende ideologische debatten. Bij de ondergang van DS'70 speelde deze interne factor ongetwijfeld een rol; maar waarschijnlijk ook bij die van SDP en SdP.³⁷ Geen van deze drie partijen kon een creatieve reactie bieden op de veranderde omgeving - depolarisatie en herstel van de sociaal-democratische moederpartij - in de jaren zeventig en tachtig. CD en

PSDI lijken daar vooralsnog wel in te slagen; maar ook hun toekomst blijft onzeker, gezien hun kwetsbare positie in het druk bezette midden van het Deense respectievelijk Italiaanse partijstelsel.

Conclusie

De slotsom van deze beschouwing moet met enige schroom gepresenteerd worden, gezien de beperkingen van de gekozen benadering en van de beschikbare empirische gegevens. Slechts een vijftal democratisch-socialistische partijen werd hier aan een secundaire analyse van gegevens onderworpen; de data verschilden in validiteit, kwantificeerbaarheid en precisie. Met dit voorbehoud kan dus hooguit een voorlopig beeld van de democratisch-socialistische partij geschetst worden.

Een democratisch-socialistische partij ontstaat vrijwel altijd uit een afsplitsing van een sociaal-democratische partij, die geradicaliseerd is en geneigd tot samenwerking met communisten of pacifisten in plaats van met christen-democraten en liberalen.³⁸ De rechtervleugel van de partij scheidt zich doorgaans pas af wanneer de kiezers de radicale koers niet met extra stemmen belonen.

Indien de kiezers een vrij groot gat zien vallen tussen sociaal-democraten enerzijds en liberalen of christen-democraten anderzijds - gemeten op een links-rechtsschaal - dan ontstaat er ruimte voor een democratisch-socialistische partij. Haar eerste verkiezingsresultaten zijn vaak gunstig, kennelijk omdat veel sociaal-democratische kiezers hun oude partij een lesje willen leren. Wanneer de sociaal-democratische partij vervolgens haar radicale oppositievoetsen matigt en terugkeert in de regering, dan komen die kiezers in grote getale bij haar terug. De nieuwe democratisch-socialistische partij raakt dan vaak intern verdeeld en extern geïsoleerd. Charisma van een leider kan tijdelijk kiezers binden, maar zal uiteindelijk slijten. In een enkel geval weet de partij nieuwe kiezers te binden door de belangen te behartigen van bepaalde groepen (huiseigenaren bijvoorbeeld) of individuen (patronage van lokale ambten). Ideologisch blijven democratisch-socialistische partijen echter meestal onduidelijk en 'zoekend' - voor zover ze tenminste blijven bestaan. De meeste zijn anno 1991 immers verdwenen of leiden een tamelijk moeïjk bestaan.³⁹ Hun lot hangt dus voor een groot deel af van de koers van de sociaal-democratische partij links van hen. In de jaren tachtig voeren die over het algemeen een gematigde middenkoers - waarbij ze soms in het spoor leken te treden van de democratisch-socialistische partijen. Voor de meeste stiefkinderen komt die (posthume) erkenning natuurlijk te laat. Maar misschien zullen zij opnieuw ter wereld komen wanneer over een jaar of wat een radicale jonge generatie de sociaal-democratische

partijen weer naar links doet zwenken.

noten

1. Diverse berichten in *Politiek Bulletin*, nr. 45 (maart 1976); 54/55 (mei 1977); 58/59 (dec. 1977).
2. *The Independent*, 10 juni 1990.
3. Zie L.F. Crisp, *Australian National Government*. Melbourne, 1983, blz. 210-225; Robert A. Scalapino en Junnosuke Masumi, *Parties and Politics in Contemporary Japan*. Berkeley, 1967, blz. 48-51; A. Arian, *Politics in Israel*. Chatham (NJ), 1985, blz. 76-78.
4. Over de opvattingen van DS'70 zie de bijdrage van G. Voerman aan dit jaarboek; over die van de Deense CD zie: M. Holmstedt en T-L. Schou, 'Sweden and Denmark 1945-1982: Election Programmes in the Scandinavian Setting', in I. Budge, D. Robertson en D. Hearl (red), *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Election Programmes in 19 Democracies*. Cambridge, 1987, blz. 177-206; over de Luxemburgse SdP zie F. Georges, *Wir Sozialdemokraten*. Luxemburg, 1975; over de PSDI zie A. Casanova, *Obiettivi ed esperienze del socialismo democratico nel trentennio repubblicano*. Rome, 1977; over de SDP: D. Marquand, *Russet-Coated Captains: The Challenge of Social Democracy*. Londen, 1981.
5. B. Criddle, 'The French Parti Socialiste', in: *Social Democratic Parties*, blz. 25-66.
6. Meer hierover in P. Arend, *Die innerparteiliche Entwicklung der SPD 1966-1975*. Bonn, 1975; zie ook A.P.M. Lucardie, *The New Left in The Netherlands (1960-1977). A Critical Study of New Political Ideas and Groups on the Left in The Netherlands with Comparative References to France and Germany*. Kingston (Canada), 1980.
7. S. Heimann, 'SPD', in: R. Stöss (red), *Parteienhandbuch*, II. Opladen, 1984, blz. 2025-2216, in het bijzonder blz. 2123.
8. G. Hodgson, *Labour at the Crossroads*. Oxford, 1981, blz. 64-137; G.L. Williams en A.L. Williams, *Labour's Decline and the Social Democrats' Fall*, Londen, 1989, blz. 49-78; L. Minkin en P. Seyd, 'The British Labour Party', in: W.E. Paterson en A.H. Thomas (red) *Social Democratic Parties in Western Europe*. Londen, 1977, blz. 101-152.
9. I. Bradley, *Breaking the mould? The Birth and Prospects of the Social Democratic Party*. Oxford, 1981, blz. 59-97.
10. G. Averardi, *I socialisti democratici. Da Palazzo Barberini alla scissione del 4 luglio 1969*. Milaan, 1977, blz. 446-457.
11. G. Averardi et al., *PSDI: Fondamenti e costanti, ruolo e prospettive del socialismo democratico*. Rome, 1977, blz. 114 in het bijzonder.
12. M. Teodori, *Storia delle nuove sinistre in Europa (1956-1976)*. Bologna, 1976, blz. 514-516.

13. M. Eysell, 'Geschiede, Programmatik und Politik der dänischen Linke', in: H. Rühle en H.J. Veen (red) *Sozialistische und kommunistische Parteien in Westeuropa*, 2. Opladen, 1979, blz. 201-292, in het bijzonder blz. 263; J. Fitzmaurice, *Politics in Denmark*. Londen, 1981, blz. 105/106; A.H. Thomas, 'Social Democracy in Denmark' in *Social Democratic Parties*, a.w., blz. 234-271, in het bijzonder blz. 253 en 257-260.
14. Eysell, a.w. blz. 258-259.
15. B. Fayot, *Sozialismus in Luxemburg. Von 1940 bis zu Beginn der achtziger Jahre*. Luxemburg, 1989, blz. 179-212; A. Krier, *Verräter: Ein Beitrag zur Wahrheit*. Luxemburg, s.a.
16. V.E. McHale en S. Skowronski (red), *Political Parties of Europe*. Westport (Conn.), 1983, I, blz. 35-36.
17. Volgens R. Helenius, 'The Finnish Social Democratic Party', in *Social Democratic Parties*, blz. 272-291 i.h.b. blz. 282-283; K. Heidar, 'The Norwegian Labour Party: Social Democracy in a Periphery of Europe', *ibidem* blz. 292-315; B. Henningsen, 'Die Linke in Schweden: Geschichte, Programme, Politik', in *Sozialistische und kommunistische Parteien*, blz. 123-200.
18. Zie G. Sani en G. Sartori, 'Polarization, Fragmentation and Competition in Western Democracies', in H. Daalder en P. Mair (red), *Western European Party Systems*. Londen, 1983, blz. 307-340; G. Sartori, *Parties and Party Systems. A framework for analysis*. Cambridge, 1976, blz. 131-216; M.N. Pedersen, 'The Danish "Working Party System": Breakdown or Adaptation?', in H. Daalder (red), *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands and Belgium*. Londen, 1987, blz. 1-60; H. Daalder, 'The Dutch Party System: From Segmentation to Polarization - And Then?', *ibidem*, blz. 193-284.
19. Aldus M. Schroen, *Das Grossherzogtum Luxemburg: Porträt einer kleinen Demokratie*. Bochum, 1986, blz. 41-43, 60-65, 72-74.
20. Sani en Sartori, *op.cit.* blz. 327-328.
21. Bij de PDSI zou men echter op lange termijn ook van een gestaag dalende tendens kunnen spreken; zo A. Heering, 'Veertig jaar PSDI', *Socialisme en Democratie*, 44 (1987) nr. 3, blz. 97-98.
22. Th. Rochon, 'Mobilizers and Challengers: Toward a Theory of New Party Success', *International Political Science Review*, 6 (1985) nr. 4, blz. 419-439.
23. Hierover meer in: A.P.M. Lucardie, 'Politici in de periferie.: Een verkennend onderzoek naar partijen aan de rand van het politiek systeem', *Jaarboek 1989 DNPP*, Groningen, 1990, blz 126-143.
24. Aldus R. Inglehart en H.D. Klingemann, 'Party Identification, Ideological Preference and the Left-Right Dimension among Western Mass Publics', in: I. Budge, I. Crewe en D. Farlie (red), *Party Identification and beyond*. New York, 1976, blz. 249-273.

25. Deze theorie werd oorspronkelijk geformuleerd in: A. Downs, *An economic theory of democracy*. New York, 1957; voor een recente kritische toetsing zie C.F. Maas, L.J. van Doorn en W.E. Saris, 'The smallest distance hypothesis and the explanation of the vote reconsidered', *Acta Politica*, 26 (1991) nr. 1, blz. 65-84.
26. CD kiezers scoorden laag op de post-materialisme index, volgens O. Knutsen, 'The Materialist/Post-Materialist Value Dimension as a Party Cleavage in the Nordic Countries', *West European Politics*, 13 (1990) nr. 2, blz. 258-274; op de links-rechtsschaal plaatsden ze zich doorgaans in het midden, zie M.N. Pedersen, 'The Birth, Life and Death of Small Parties in Danish Politics', in: F.Müller-Rommel en G. Pridham (red), *Small Parties in Western Europe. Comparative and National Perspectives*. Londen, 1991, blz. 95-114.
27. Over DS'70 zie J.W. van Deth, *Politieke waarden. Een onderzoek naar politieke waardenoriëntaties in Nederland in de periode 1970 tot en met 1982*. Amsterdam, 1984, blz. 192-195; over de SDP zie J.M. Bochel en D.T. Denver, 'The SDP and the Left-Right Dimension', *British Journal of Political Science*, 14 (1984) blz. 386-392.
28. Over de strijd in de SDP zie R. Levy, 'Third Party Decline in the UK: The SNP and SDP in Comparative Perspective', *West European Politics*, 11 (1988), nr. 3, blz. 57-74; Williams en Williams, *op.cit.* blz. 143-187. Over de ontwikkelingen binnen DS'70 zie de bijdragen van W. Drees en G. Voerman in dit jaarboek.
29. G. Averardi et al., *op.cit.* blz. 116-123; K.H. Buck, 'Die italienischen Sozialisten und Sozialdemokraten', in: W.E. Paterson en K.Th. Schmitz (red), *Sozialdemokratischen Parteien in Europa*. Bonn, 1979, blz. 267-282.
30. M. Schroen, *op.cit.* blz. 42/43; *Tageblatt*, 7 november 1990.
31. M.N. Pedersen, 'The Danish "Working Multiparty System"', blz. 14-15.
32. M.N. Pedersen, 'The Danish "Working Multiparty System"', blz. 24.
33. Bijvoorbeeld G. Pridham, 'Italian Small Parties in Comparative Perspective', in: *Small Parties in Western Europe*, blz. 71-94; K.H. Buck, *op.cit.*; D. Hine, 'Social Democracy in Italy', in *Social Democratic Parties*, blz. 67-85.
34. M.N. Pedersen, 'The Birth, Life and Death of Small Parties in Danish Politics', *op.cit.* blz. 97-98.
35. Op een schaal van 0=uiteerst links tot 7=uiteerst rechts plaatsten kiezers de PvdA gemiddeld op 2.7 in 1968, 2.5 in 1974 en 2.3 in 1976 en 1979, aldus C. van der Eijk en B. Niemöller, *Electoral change in the Netherlands. Empirical results and methods of measurement*. Amsterdam, 1983, blz. 249.

36. Dit werd gemeten naar het aantal keren dat kiezers hun stemmen over verschillende lijsten verdeelden - in Luxemburg beschikt een kiezer over meer dan één stem - door medewerkers van het CRISP; zie A-P. Frogner en J. Gerard-Libois, 'Les élections au Grand-Duché de Luxembourg. Analyse directe des bulletins de vote', *Res Publica*, 23 (1981) nr. 4, blz. 447-465; en het rapport van dezelfde auteurs, 'Les élections du 10 juin 1979 au Grand-Duché du Luxembourg. Elections législatives. Elections européennes. Analyse des résultats et des comportements', Brussel, 1980.

37. Zie over DS'70 de bijdrage van W. Drees aan dit jaarboek.

38. Een uitzondering vormt de Sociaal-democratische partij van Portugal, die hier verder niet behandeld kan worden.

39. Dat geldt niet slechts voor de hier besproken partijen, maar ook voor de *Democratic Labour Party* in Australië en de *Minshato* in Japan; de Rafi is in Israël al lang verdwenen.